

ДІАЛОГО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ ОСОБИ

Проблеми формування професійної ідентичності останнім часом є провідними в зарубіжній, а відтак і у вітчизняній психології. Це зумовлено не лише їх практичною вагою, а й великою роллю понять персональної та соціальної (зокрема професійної) ідентичності у категорійному апараті сучасної науки й філософії. Проте ця категорія, поява якої знаменувала нове бачення наріжних питань індивідуальної та соціальної психології, від початку постала вельми складною й багатозначною. Не випадково Е.Еріксон у своїх засадничих працях прагнув не так дати вичерпне й "остаточне" визначення ідентичності, як "з'ясувати, чому ця проблема є настільки всеохоплюючою й водночас важко вловимою" [10, 31]. Згодом представники різних наукових напрямів, як правило, акцентували ту чи іншу грань окресленого ним феномену. Це дозволяло операціоналізувати вихідний концепт, але ціною його звуження й, зокрема, ігнорування евристичних імплікацій, віддавна пов'язаних з ідеєю тотожності особи. Наразі ж емпірична спрямованість більшості досліджень часто зумовлює некритичне застосування понять "ідентичність", "ідентифікація" та "самоідентифікація" без їх чіткого окреслення та розвитку.

Практично у цих працях наголошується один з "полюсів" категорії ідентичності - тотожність особи *іншому* (*іншим*) або *самототожність*. Відтак у західній психології поняття соціальної та персональної ідентичності тривалий час розроблялися фактично окремо й тією чи іншою мірою протиставлялися [7, 157]. Проте наразі констатується нероздільність цих аспектів ідентичності; є спроби описати їх взаємовизначальний зв'язок у "моделі зовнішньо-внутрішньої діалектики ідентифікації" (Р.Дженкінс), "коваріаційній моделі взаємовідносин соціальної та особистісної ідентичності" (Ж.Дешамп і Т.Девос) тощо [7, 165 - 167]. Власне, це знов-таки повертає до думок Еріксона: "Ми

маємо справу з процесом, "локалізованим" у ядрі індивідуальної, але також і суспільної культури, з процесом, який у дійсності встановлює ідентичність цих двох ідентичностей" [10, 31]. Гадаємо, саме ця парадоксальна формула "ідентичності двох ідентичностей" відбиває реальну складність цього феномену задає орієнтири його психологічного дослідження. Однак, очевидно, досягнення логіки суперечності та взаємопокладання персонального й соціального аспектів ідентичності особи вимагає суттєво нових методологічних принципів та засобів, пошук яких і є одним із завдань цієї статті.

Окреслене питання має не лише теоретичну, але й велику практичну вагу на тлі проблеми розбудови продуктивних, гармонійних відносин індивіда з соціумом та з собою, зокрема і в сфері фахової діяльності. Можливо, саме в ній найгостріше постає проблема "рівноваги" між самоактуалізацією, самоздійсненням особи в обраній нею справі, з одного боку, і потребами, нормами, ціннісними настановами суспільства в цілому та конкретної професійної спільноти - з іншого. На наше переконання, відповідні суперечності між особою та соціумом не є антагоністичними - їх можна продуктивно розв'язати за умови побудови й реалізації адекватної сучасної моделі цих відносин. Зокрема, видається очевидним, що професійна ідентичність (як підсистема соціальної) є в нормі одним з провідних аспектів вироблення й реалізації загальних ціннісних інтенцій та смисложиттєвих орієнтацій, тобто власне персональної самоідентифікації. Ця загальна ціннісно-смилова спрямованість є умовою фахового самовизначення, самоформування і, у свою чергу, "довизначається" і навіть перевизначається в ході останнього. Конкретне психологічне, педагогічне тощо моделювання цього двоєдиного процесу потребує, з-поміж іншого, уточнення сутності професійної діяльності (а відтак і фахової ідентичності особи) з огляду на фундаментальні реалії та тенденції розвитку сучасного суспільства. Відтак пропонується розвідка має на меті окреслити з позицій певного філософсько-культурологічного та психологічного підходу, про який ітиметься нижче, будову та чинники взаємовизначального становлення професійної та особової ідентичності.

Передусім згадаємо, що Е.Еріксон у вищенаведеному висловлюванні розуміє ідентичність у термінах особової та суспільної *культури*; це збігається зі зростанням у сучасній науковій та суспільній свідомості тенденції до сприйняття індивідів та соціальних груп (зокрема професійних спільнот) передусім як носіїв певних культур мислення, поведінки, предметної діяльності, спілкування тощо. Але таке бачення людського буття через призму культури як однієї з онтологічних універсалій сьогодення (див. зокрема [1, 117 - 120]) вимагає чіткішого поняттєвого окреслення й більш послідовної розробки. Плідні можливості для цього, на нашу думку, відкриває *філософська логіка культури*, започаткована у працях відомого сучасного мислителя В.С. Біблера. В його концепції культура розуміється насамперед як форма *самодетермінації* людського буття - вироблення й реалізації ціннісно-сміслових настанов, світобачень, способів спілкування та діяльності. З цієї точки зору індивіди та спільноти є передусім авторами витворів культури й водночас "продуктами" власної культурної (творчої) активності. Відтак і будь-яка професійна діяльність обертається не просто однією з численних ланок соціуму "сумісно-розподіленої праці", але осередком праці *індивідуальної й водночас всезагальної* - сферою формування й втілення певної системи цінностей та смислів, особливого способу бачення й творення буття.

Але це творення вимагає інтенсивної взаємодії різних ідей, образів, способів дії, тобто постійного й змістово напруженого рівноправного спілкування їх носіїв - індивідів та груп як суб'єктів культури. Як зазначав М.М. Бахтін, кожна культурна інтенція є живою та продуктивною лише у постійному співвіднесенні ("взаємній автономній причетності") з іншими способами буття в культурі та з її цілим [3, 43]. Як відомо, одне з наріжних положень філософії В.С. Біблера полягає саме в тому, що культура здійснюється як *діалог культур* [5, 225]. Суспільство ж при цьому набуває статусу "комунікативної спільноти" (термін К.-О. Апеля), де "наскрізне" спілкування, всезагальне обговорення фундаментальних буттєвих проблем є запорукою цілеспрямованого сталого розвитку - ненастанного самовідтворення й самотрансформації. Природно,

такій регулятивній ідеї соціуму відповідає образ індивіда, здатного існувати "в горизонті особистості" - свідомо виробляти власне ставлення до світу й спосіб буття в ньому, втілюючи цей проект у стосунках з людьми та речами. Саме ідеал взаємовизначення, синергії особистості і спільноти як суб'єктів діалогу культур є, на нашу думку, однією з найбільш перспективних та адекватних регулятивних моделей розвитку сучасної цивілізації.

З вищевикладеного очевидно, що діалого-культурологічний підхід у теорії та практиці формування особистості актуалізує категорії особової ідентичності та самоідентифікації, надаючи їм нового сенсу. Тому, описуючи закономірності, динаміку та соціокультурні засоби формування особистісної ідентичності, механізми самоідентифікації, слід насамперед окреслити деякі засадничі моменти діалого-культурологічного розуміння цих феноменів:

1. Послідовне розуміння внутрішнього життя як діалогу висуває на перший план *процесуально-динамічний* аспект особової ідентичності. Відтак остання, за висловом Еріксона, "не є тим, що створюється внаслідок "перемоги", це не обладунок, не щось статичне та незмінне" [10, 33]. Це скоріше внутрішня ідеальна настанова, що виникає й реалізується в динаміці взаємодії (зіткнення та узгодження) різних інтенцій. Ідентичність – один з аспектів (граней) самовизначальної активності індивіда, цілісно-неперервної події його стосунків з іншими людьми, предметним світом та собою. За цього підходу поняття ідентичності та самоідентифікації не є жорстко відокремленими, як у деяких дослідженнях, але виражають єдність акту та результату, який ніколи не є «остаточним».

2. З точки зору діалогічного підходу первинною ознакою особи є об'єктивне та суб'єктивне *неспівпадіння з собою*. (Зокрема, за М.Бахтіним, людина є «буттям, що виражає себе та промовляє» і як така, на відміну від решти істот та речей, «ніколи не співпадає з собою» [2, 228]; пор. з відомою тезою Маркса про те, що людину відрізняє від тварин феномен неспівпадіння з власною діяльністю). Отже, із цього боку персональна ідентичність також постає не даністю, а потенцією, ідеальним концептом, побудова й реалізація

якого становить буттєву *проблему* й вимагає особистих зусиль. Відтак дослідження формування й «функціонування» особової ідентичності має предметом *парадокс тотожності-нетотожності особи*, динаміку взаємозаперечення й взаємопокладання двох всезагальних інтенцій, притаманних індивіду, - 1) на інтеграцію, «оцільнення» свого існування, на його несуперечливу визначеність, фіксацію в свідомості та поведінці; 2) на самовідсторонення, трансценденцію, самозміну, ненастанний «пошук себе» тощо. Позаяк це невід'ємні грані природи людини (власне, її ідентичності в сенсі "справжності"), то кінець кінцем слід досягнути їх складне, динамічне узгодження - тотожність, так би мовити, другого порядку (знов-таки згадаємо еріконівську "ідентичність цих двох ідентичностей"). Першому "вектору" відповідає формування й розвиток *свідомості*, під якою ми слідом за В.С. Біблером розуміємо сприйняття-переживання співбуття свого "Я" і світу в їх усталеній тотожності [8, 15]. Згідно з тією ж філософською концепцією друга настанова притаманна *мисленню*. Ідентичність за такого розуміння можлива саме завдяки рефлексії - мисленневому відстороненню від свого існування як цілого, поглядів на це буття та на його окремі прояви очима іншого суб'єкта.

3. Це, в свою чергу, рівнозначне розбудові *внутрішнього діалогу як усталеної форми стосунків із собою як з іншим*. Власне, внутрішнє спілкування постає за такого погляду основою психічного життя, розвитку особистості. Цілком зрозуміло, що формування внутрішнього діалогу стимулюється й скеровується спілкуванням з реальними іншими: на ранніх етапах - передусім із найвпливовішими дорослими, надалі - з дедалі ширшим колом значущих реальних осіб та образів культури. Водночас мірою становлення повноцінної особистості внутрішній діалог - уже як *усвідомлювана*, усталена співбесіда, спір із собою щодо значущих проблем власного та всезагального буття - стає найважливішим чинником самовизначення, самореалізації, цілеспрямованої розбудови зовнішніх стосунків. І цей процес невід'ємний від особової самоідентифікації у власному значенні - від пошуку відповіді на питання "Хто я?" Відтак ідентичність - жива, змістово наповнена, осмислена єдність із собою

- має розумітися не як річ, "субстанція", а як неперервно-усталена й водночас відкрита *подія* ототожнення та диференціації з зовнішніми й внутрішніми "співрозмовниками". Тут вельми значущою є ще одна формула М.М. Бахтіна: «Єдність не як природне одне-єдине, але як діалогічна *згода* двох або декількох, що ніколи не зливаються [4, 336; *виділено Бахтіним; в оригіналі – согласие, що відсилає до його ключового поняття голосів - суб'єктів висловлювань.* - С.К.]. При цьому, очевидно, про *особистісну* (а не лише особову) ідентичність можна казати постільки, поскільки у свідомості формується інстанція, здатна рефлектувати цю подію внутрішнього спілкування як ціле. Цього внутрішнього співрозмовника, що має особливий статус "третього" у будь-якій діалогічній взаємодії, спорі індивіда з собою, власне, і можна вважати суб'єктом самоідентифікації.

4. Нарешті, феномен ідентичності, на нашу думку, важливо розглядати в плані відносин між *ідеальним* та *емпіричним* модусами самосприйняття, розуміння себе. Саме суперечність між цими полюсами "Я-концепції" та прагнення до їх узгодження, як зазначається в численних дослідженнях, останнього часу, є невід'ємною умовою розвитку особистості. Отже, і в цьому плані персональна ідентичність є "проектом", актом мисленнєвої взаємодії - співвіднесення, "спору", узгодження - двох сутнісно відмінних інтенцій, кожна з яких змінюється, розвивається. При цьому між ними відбувається змістовий обмін: ідеальна складова концепту "відбирає", акцентує ті емпіричні риси, які сприймаються як найбільш автентичні, гідні затвердження й розвитку; актуальне ж самосприйняття й самооцінка, у свою чергу, заряджені "регулятивною ідеєю". Ці вельми складні стосунки стають більш інтенсивними і усвідомлюваними, коли особою співвідносить свою реальну поведінку, діяльність із певним узагальненим образом представника соціокультурної групи, спільноти, до якої вона належить чи прагне прилучитися. Отже, взаємодія ідеального та емпіричного планів образу "Я" має бути пріоритетним предметом дослідження як така, що великою мірою визначає будову професійної ідентичності та самоідентифікації

Згідно з щойно окресленими засадами розуміння ідентичності та самоідентифікації, сутнісною формою становлення й самоздійснення особи як фахівця, розбудова її професійної ідентичності здійснюється *діалогічна взаємодія з іншими людьми та мисленнєве спілкування з собою щодо засад та фундаментальних, найактуальніших проблем відповідної професії як феномену культури*. Оскільки ж, як зазначено вище, інтенсивність та продуктивність фахового самовизначення й саморозвитку безпосередньо визначається змістовим багатством та напруженістю спілкування зі значущими особами, головною умовою стає формування усталеного середовища такої взаємодії. При цьому окреслюються дві взаємовизначальних площини зовнішньо-діалогічних стосунків: 1) між індивідуальними та груповими суб'єктами даної професії (включно з тими, хто обрав її як майбутню, отримує фахову освіту); 2) між представниками *різних професій, сфер соціально-економічної діяльності* (згадаємо зауваження М.Бахтіна щодо необхідності взаємовизначення різних сфер культури). Власне, саме в такому усталеному спілкуванні у кожній з професійних спільнот (груп) та між ними можуть і повинні безпосередньо вироблятися зміст і форми їх життя, моделі продуктивної взаємодії й сталого розвитку. Це спілкування, в свою чергу, активно стимулює й певним чином спрямовує процес осмислення індивідом себе й свого місця в професії, співвіднесення власних прагнень, здібностей, цілей та цінностей з нормами, ідеалами, способами діяльності інших осіб та груп.

При цьому фахова самоідентифікація відбувається як *ототожнення* (природно, не цілковите) з іншими суб'єктами - зокрема, уособленими "взірцями" професіоналізму, - і водночас як *диференціація*, усвідомлення й розгортання власної унікально-відмінної буттєвої позиції, способу фахового мислення й діяльності. Будь-які уособлені "взірці" професіоналізму та групові настанови - від найзагальніших принципів діяльності до конкретних посадових інструкцій - мають співвідноситися з ціннісно-сисловою спрямованістю, інтересами й прагненнями особи; професійне самовизначення полягає у рефлексії, інтенсивному осмисленні як збігу, так і суперечностей між образом

"Я" та образом професії, який у ході діалогу конкретизується, "ущільнюється" і при цьому стає складнішим, динамічнішим. Загалом це має призводити до того, що сутність та форми професійної діяльності, набуваючи визначеності, водночас залишатимуться для особистості "відкритим питанням" - предметом творчого мислення, особистих "відкриттів" та "винаходів. Отже, оволодіння професією за такого розуміння полягає не в засвоєнні шляхом механічного наслідування певних норм, стереотипів поведінки, прийомів діяльності, але саме в творчому самовизначенні щодо даної сфери діяльності. Відповідно і остання сприймається як відкрита, незавершена, така, що вимагає розвитку й вдосконалення - як поле творчого самоздійснення кожного індивіда, реалізації його здібностей та ціннісно-сміслових настанов. Наново осмислені на тлі загальнокультурних смислів та цінностей різних спільнот і людства в цілому, індивідуальні настанови самі набувають всезагальної значущості. Користуючись виразом одного з героїв А.Платонова, без кожного з цих індивідуальних голосів "народ неповний" - тобто залишається нереалізованою одна з можливостей розвитку всього соціокультурного простору. На нашу думку, нагальною умовою виживання цивілізації, єдиною альтернативою суспільному застою та хаосу є саме гранична актуалізація *всіх* особистісних потенцій - без цього неможливий інтенсивний та сталий розвиток будь-якої сфери (напряму) соціально-економічної, соціокультурної активності,

Таким чином, як професійне самовизначення (самоідентифікація) сучасної особи, становлення її фахової культури, так і продуктивне буття суспільства великою мірою залежать від формування цілісного й усталеного середовища *діалогу фахових культур* - всезагально-людських, соціально-групових, індивідуальних. Якими ж є передумови й шляхи створення такого комунікативного простору?

Очевидно, діалого-культурологічне середовище професійної самоідентифікації має формуватися вже у період попередньої фахової орієнтації, тобто у роки шкільної освіти. І буде природним, якщо саме загальноосвітній процес стане головним осередком цього спілкування, що, як

зазначено вище, спонукатиме індивіда активно співвідносити власні інтереси, вподобання й здібності з певними сферами й інтенціями людської діяльності. Останні згідно з окресленим вище підходом мають досягатися в їх культурному вимірі, тобто як певні *способи світобачення й творчості* (перетворення людських стосунків, предметного оточення та власного буття у світлі ціннісних універсалій) Це передбачає, в свою чергу, певне інноваційне розуміння учбових предметів та відповідну організацію освітнього процесу; ідея такої діалого-культурологічної спрямованості шкільної освіти втілено зокрема у психолого-педагогічній концепції Школи діалогу культур (ШДК), яка розробляється й апробується в Україні та Росії з 80-х рр. минулого століття (див. [8; 9]).

У діалого-культурологічно орієнтованому освітньому середовищі персональна самоідентифікація особистості відбувається в інтенсивному проблемному спілкуванні зі співучнями, вчителем, а також - що є найсуттєвішою рисою цієї школи - з суб'єктами інших історичних, національних, соціально-групових культур, чий спосіб мислення, спілкування та діяльності концентровано виражені у *творах* (мистецьких, наукових, філософських тощо). Природно, кожен з цих культурних світів має власне "віяло" предметних сфер й напрямів діяльності, що потребують певної майстерності, професіоналізму. Отже, проблема фахового мислення й дії є "наскрізною" для всіх культурних спільнот (хоча по-різному постає, скажімо, в математиці і в зображувальному мистецтві, а в іншому "розрізі" - для середньовічного інтерпретатора біблійних текстів та для сучасного літературознавця). Відтак питання фахової культури буде значущим і на всіх етапах культууроорієнтованого освітнього діалогу.

Однак з огляду на загальні закономірності психічного розвитку, на нашу думку, протягом молодшого шкільного та підліткового віку формується передусім особова (персональна) ідентичність; початок же професійної самоідентифікації зазвичай асоціюється з раннім юнацьким періодом. Тож у контексті діалого-культурологічної освіти найважливішим у цьому плані є цикл, присвячений досягненню культури Нової доби. Її ціннісно-сміисловою

домінантою, як показує культурно-історичний аналіз, є інтенція на *предметно-зряддєву діяльність* - перетворення матеріального оточення згідно з людськими потребами й настановами. З нашої точки зору, саме ця світоглядна настанова (згідно з загальною моделлю ШДК, вона стає предметом осягнення в 7 - 8 або у 8 - 9 класах [8, 48 - 52]) робить необхідним попереднє фахове самовизначення молодшої людини й створює найсприятливіші освітні умови для нього. Опановуючи культурний сенс провідних сфер діяльності Нової доби - наук, виробництва, мистецтв, сфер соціальних послуг тощо, - сучасний індивід "довизначатиме" власну ціннісно-сміслову спрямованість і відшукуватиме ту "сродну" (Г.Сковорода) життєву *справу*, в якій ця загальна інтенція могла б найповнішим чином реалізуватися.

Та водночас власне діалого-культурологічне розуміння професії та професіоналізму має вступити в продуктивний спір з щойно сформульованим тлумаченням, що панувало за Нової (індустріальної) доби. Адже для останньої, зосередженої на перетворенні матеріально-природних об'єктів, міжособове спілкування та мисленнєва активність (спрямована на ідеальне) у найкращому разі виступали *засобами* цієї провідної діяльності або й узагалі епіфеноменами людського буття. Натомість на найвищих щаблях розвитку індустріального суспільства, а надто з переходом до постіндустріальної доби навіть у матеріально-виробничій сфері провідну роль починають відігравати комунікативні та мисленнєво-творчі процеси. При цьому спілкування й мислення потужно стимулюють одне одного. Зокрема, у всіх сферах соціально-економічного життя зростає роль малих комунікативних груп - науково-проектних, управлінських тощо - як колективних суб'єктів евристичних ідей та рішень, що забезпечують прориви у розвитку). Центр тяжіння соціально-економічних процесів фактично пересувається на їх неперервне проектування й трансформування у "віртуальному" просторі створення й трансляції *ідей*; ця площа, здобуваючи значної автономії й акумулюючи дедалі потужніші людські, технічні та фінансові ресурси, стимулює глобальне переструктурування суспільства.

Природно, цим трансформаціям як у дійсності, так і в суспільній та індивідуальній свідомості протистоять потужні стереотипи минулої доби, і насамперед властиві масовому індустріальному виробництву тенденції до примітивізації, автоматизації самого спілкування й мислення. Усвідомлення цих колізій, на нашу думку, є необхідним моментом професійного самовизначення сучасної особи, формування альтернативної настанови на творчість, тобто на втілення в фаховій діяльності унікальних смислів та буттєвих цінностей. Як би там не було, завданням "шкільного" етапу фахової орієнтації є загальне ознайомлення з розмаїттям фахових культур та осмислення загального сенсу й суперечностей самого поняття професійної діяльності в сучасному світі. Зокрема, не можна ігнорувати той факт, що в соціально-економічних системах, які швидко розвиваються або зазнають кризових трансформацій, постійна перекваліфікація або праця не за профілем фахової освіти стають нормою. Це, природно, змушує по-новому дивитися на питання фахової ідентичності (деякі науковці навіть твердять, що воно втрачає актуальність; проте, без сумніву, високий професіоналізм як ніколи цінується у будь-якій сфері діяльності. Проблема сполучення цих суперечливих тенденцій - лише одна з багатьох, які постають перед сучасною молодого людиною в період обрання професії. І цілком очевидно, що за обстоюваного тут підходу діалог навколо цих питань має бути змістовим стрижнем власне *фахової освіти*.

Саме на цьому етапі професійного становлення - під час навчання у спеціальному середньому чи вищому закладі - майбутній спеціаліст має залучитися до простору інтенсивного "обговорення" й дійового моделювання сутності відповідної професії. Цей простір включатиме площину загальної світоглядної рефлексії (зокрема й "самовизначення" даної фахової культури щодо інших), науково-дослідницьку проблемну діяльність, предметно-"задачну" площину дій та спілкування; кожен з цих планів культурологічно спрямованого учбового діалогу матиме свою структуру, перетинаючись з іншими. Природно, докладне психолого-педагогічне моделювання цього процесу вимагає значної теоретичної та експериментальної роботи, яка нині

лише починається; однак актуальність поширення концепції діалого-культурологічної освіти на вищу школу та середні спеціальні заклади не викликає сумніву [6, 82 - 85].

Нарешті, завершальним етапом формування професійної ідентичності та механізмів самоідентифікації особи слід вважати весь період її фахової діяльності. Роль зовнішнього діалого-культурологічного середовища при цьому не знижується, а в певному сенсі навіть зростає - адже воно тепер реагує не лише на висловлювання, але й на конкретні професійні дії індивіда, дає "зворотній зв'язок" для їх корекції. Але створення такого середовища, очевидно, вимагає пріоритетної орієнтації підприємств, установ - передусім їх керівництва - на організацію неперервного, усталеного проблемно-професійного спілкування співробітників, по-перше, у межах свого колективу, по-друге, з працівниками інших установ цієї галузі і, нарешті, - з представниками інших професій. Поширені нині форми фахової взаємодії - виробничі наради, збори членів колективу тощо, - як правило, мають інші цілі й відтак не залишають місця для такого обговорення засадничих питань. Це стосується навіть науково-практичних семінарів і конференцій різних рівнів, що, як відомо, часто мають формалізований, суто інформаційний чи інструктивний характер. Відтак потреба в змістовому, рівноправному фаховому діалозі, яка дедалі гостріше відчувається в суспільстві, задовольняється переважно в спонтанному, неформальному міжіндивідуальному спілкуванні. Ці "малі" й здебільшого нестійкі осередки спілкування, за всієї їх значущості, є недостатніми для формування цілісного соціуму фахової комунікації. Прагнення до її "узагальнення" й активізації виявляється, зокрема, в створенні віртуальних осередків фахової взаємодії "за інтересами" в Інтернет-просторі тощо. Поширення й урізноманітнення цих форм діалогу - як і спілкування через ЗМІ, фахові видання - має велике значення. Але - наголосимо ще раз - стрижнем діалогу фахових культур, на нашу думку, має бути постійний обмін висловлюваннями в більш чи менш усталених, малих та ширших групах, що, в свою чергу, постійно взаємодіють і "накладаються" одна на одну. Природно,

проекування змісту й форм такого спілкування (загальний стиль якого, очевидно, буде близьким до науково-практичної семінарської роботи), має здійснюватися не "ззовні", але самими учасниками. Відтак передвизначити напрями такого діалогу для кожної професії, провідні "точки подиву" тощо можна лише дуже приблизно. Важливо, однак, щоб це проблемне спілкування орієнтувалося на найбільш значущі для даної сфери діяльності висловлювання, ідеї та образи, відкриття й винаходи минулого та сучасності. У такому разі спілкування дійсно відбуватиметься на рівні витворів, *буття в культурі*, як рівноправна співтворчість усіх фахівців. У "силовому полі" такого спілкування професійна ідентичність особи буде гнучкою, не ригідною (але і не хисткою!..), розвиватиметься протягом усього періоду фахової діяльності. Це, у свою чергу, зумовить динамічний розвиток загальної ціннісно-сислової спрямованості особистості; відтак усталюватиметься той взаємовизначальний позитивний зв'язок між персональною та соціальною самоідентифікацією, що ми окреслили на початку цієї статті як умову гармонійного буття особи.

Природно, визначення загальної структури, етапів, форм і засобів зовнішньо-внутрішнього діалогу культур як провідного чинника формування професійної ідентичності сучасної особи потребує докладних міжгалузевих досліджень, а надто широкого соціально-практичного експериментування. І психологічне моделювання цих процесів - зокрема з діалоگو-культурологічних позицій - є, на нашу думку, перспективним напрямом подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г.О. Сучасний гуманізм та освіта: Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. - Рівне: "Ліста-М", 2003. - 128 с.
2. Бахтин М.М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. - СПб.: Азбука, 2000. - 336 с.
3. Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. - М.: Искусство, 1986. - 506 с.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. - М.: Искусство, 1979. - 424 с.

5. Библиер В.С. На гранях логики культуры. – М.: Рус. феном. общ., 1997. – 440 с.
6. Копылов С.О. Бытие в культуре как ориентир профессиональной самоидентификации современного педагога // Особистість у просторі культури: Матеріали III Севастопольського Міжнародного науково-практичного семінару 17 вересня 2011 р. / За ред. Г.О. Балла, О.Б. Бовть. - Севастополь: Рібест, 2011. - 190 с.
7. Павленко В.И. Представление о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии // Идентичность: Хрестоматия / Сост. Л.Б. Шнейдер. - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство МПО "МОДЭК", 2008. - 272 с. - С.156 - 167
8. Школа диалога культур: Идеи. Опыт. Проблемы. – Кемерово: АЛЕФ Гуманитарный центр, 1993. - 416 с.
9. Школа диалога культур: Основы программы. – Кемерово: АЛЕФ Гуманитарный центр, 1992. - 96 с.
10. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис; Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1996.

У статті окреслено діалого-культурологічний підхід до проблем взаємовизначального формування персональної та професійної ідентичності сучасної особи. Визначено засади та провідні етапи цього процесу, способи розгортання суспільного діалогу фахових культур.

Ключові слова: *персональна ідентичність, професійна ідентичність, діалог культур, самоідентифікація.*

В статтє обосновывается диалого-культурологический подход к проблеме взаимосвязанного формирования личностной и профессиональной идентичности. Описаны исходные принципы и основные этапы этого процесса, пути развертывания диалога профессиональных культур в социуме.

Ключевые слова: личностная идентичность, профессиональная идентичность, диалог культур, самоидентификация.

The article ground a dialogo-culturological approach in researches and correlative formation of professional and personal identity. The author describe the principles and main stages of this process, a ways of organization of the dialogue of professional cultures in society.

Keybords: personal identity, professional identity, dialogue of cultures, auto-identification.

[Короткий зміст статті]. Попри численність та плідність досліджень з проблем ідентичності, це поняття й досі недостатньо окреслене, зокрема в плані взаємозв'язку особового та соціального (а отже, і професійного) планів ідентичності, які часом неправомірно протиставляються. Перспективним засобом моделювання цілісного процесу становлення ідентичності особи є підхід, ґрунтований на концепції *буття як діалогу культур* (В.С. Біблер). Розвиток особистості у ньому визначається процесом зовнішньо-внутрішнього спілкування на рівні витворів культури щодо провідних питань буття. Зокрема фахова діяльність та професійна самоідентифікація особи мають діалогічно-творчий характер, передбачають і стимулюють особистісне самовизначення, самореалізацію. Сталий розвиток фахової ідентичності вимагає організації відповідного комунікативного середовища. На етапі професійної орієнтації та фахової освіти це простір культууроорієнтованого учбового діалогу, засади й форми якого визначені концепцією Школи діалогу культур; у період фахової діяльності - непервне проблемне спілкування кожного фахівця з представниками власної та інших професій, яке має бути організоване на рівні окремих установ, галузей та всього суспільства.